

PEŞƏKAR İNKİŞAFIN NƏZƏRİ ƏSASLARI VƏ MÜƏLLİMLƏRİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ: DÜNYA TƏCRÜBƏLƏRİ KONTEKSTİNDƏ TƏHSİLƏ YANAŞMALAR

Daxil olub: 30 iyun 2025-ci il

Qəbul olunub: 15 sentyabr 2025-ci il

Received: 30 June 2025

Accepted: 15 September 2025

*Günəl Şirinova¹, Leyla Əliyeva², Tamella Rzayeva³,
Ziba Yuniszadə⁴*

¹²³⁴müəllim, Sumqayıt Dövlət Texniki Kolleci

¹gunelrehimova89@mail.ru

²leyla-aliyeva-04061982@mail.ru

³tamella.rzayeva@mail.ru

⁴ziba.yuniszade@mail.ru

¹<https://orcid.org/0009-0001-7519-5100>

²<https://orcid.org/0009-0004-3229-1639>

³<https://orcid.org/0009-0000-6899-6682>

⁴<https://orcid.org/0009-0009-2432-0205>

<https://doi.org/10.30546/UNECSR.2025.15.3.028>

Xülasə

Müasir təhsil sistemlərinin effektivliyi birbaşa tədris prosesinin keyfiyyətini və tələbələrin fərdi və akademik inkişafını təyin edən müəllimlərin peşə biliklərindən, pedaqoji bacarıqlarından və dəyər yönümlü yanaşmalarından asılıdır. Bu tədqiqat müəllimlərin peşə inkişafının nəzəri və praktik aspektlərini sisteməlik şəkildə təhlil edir. Peşəkar inkişafın nəzəri əsasları səriştə nəzəriyyələrinə (Guskey-nin dəyişiklik modeli, Villegas-Reimers-in fərdi və institusional yanaşmaları), pedaqoji prinsiplər (Darling-Hammond və McLaughlin-in konstruktivist modeli, Borg-un reflektiv təkmilləşmə çərçivəsi) və təhsil fəlsəfəsi (UNESCO-nun “dörd sütun” prinsipi, kompetensiya əsaslı təhsil) üzərində qurulmuşdur (Guskey, 2002; Villegas-Reimers, 2003; Darling-Hammond & McLaughlin, 1995; Borg, 2015a; UNESCO, 2016). Bu nəzəri çərçivə müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin və ömürboyu öyrənmə prinsipinin təhsilin keyfiyyətindəki strateji rolunu vurğulayır.

Səriştə əsaslı təlim, innovativ texnologiyalara (rəqəmsal platformalar, problemli öyrənmə) və təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə (ölçülə bilən göstəricilər, çoxsəviyyəli monitorinq) əsaslanan tədrisdə nəzəri prinsiplərin praktik tətbiqi araşdırılır. Dövlət təhsil standartları, reflektiv özünüqiymətləndirmə (peşəkar portfoliolar, introspeksiya) və istehsaldan kənar təlim (mentorluq, kollegial əməkdaşlıq) müəllimlərin davamlı inkişafına kömək edir.

Beynəlxalq təcrübənin təhlili Finlandiya, Kanada, Yeni Zelandiya və Türkiyənin peşəkar inkişaf modelləri PISA 2022 nəticələri ilə müqayisə edilir. Finlandiya, Kanada və Yeni Zelandiya regiondan-regiona fərqlənən məktəb və universitet əsaslı

modelə malikdir, Türkiyə isə öz yüksək göstəriciləri ilə fərqlənir. PISA 2018-də Azərbaycanın göstəriciləri (oxu: 389, elm: 398, riyaziyyat: 420) isə bu təcrübələrin Azərbaycana uyğunlaşdırılma potensialını göstərir. Azərbaycanın “Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (2013) isə səriştəyə əsaslanan təhsilə xüsusi diqqət yetirən sistemli islahatları dəstəkləyir.

Müəllimlərin ixtisasının artırılması təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsində əsas amildir. Azərbaycanda təhsil beynəlxalq təcrübəni yerli reallıqlara uyğunlaşdırmaqla və innovativ strategiyalardan istifadə etməklə bu prosesi sürətləndirə bilər.

Açar sözlər: peşəkar inkişaf, pedaqoji səriştə, özüə hörmət, təhsilin keyfiyyəti, innovativ təlim, beynəlxalq təcrübə, statistik müqayisə.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ И ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ: ПОДХОДЫ К ОБРАЗОВАНИЮ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

Ширинова Гюнель¹, Лейла Алиева², Тамелла Рзаева³, Зибә Юнисада⁴
¹²³⁴Преподаватель, Сумгайытский государственный технический колледж

Резюме

Эффективность современных образовательных систем напрямую зависит от профессиональных знаний, педагогических навыков и ценностных подходов педагогов, которые определяют качество образовательного процесса и личностно-академического развития учащихся. В настоящем исследовании систематически анализируются теоретические и практические аспекты профессионального развития педагогов. Теоретические основы профессионального развития лежат в основе теорий компетенции (модель изменений Гаски, индивидуальный и институциональный подход Виллегаса-Реймерса), педагогических принципов (конструктивистская модель Дарлинга-Хаммонда и Маклафлина, рефлексивная структура совершенствования Борга) и философии образования (принцип “четырёх столпов” ЮНЕСКО, Образование на основе компетенций) (Гаски, 2002; Виллегас-Реймерс, 2003; Дарлинг-Хаммонд и Маклафлин, 1995; Борг, 2015а; ЮНЕСКО, 2016). Эта теоретическая основа подчеркивает стратегическую роль уровня профессионализма учителей и принципа непрерывного обучения в качестве образования.

Компетентностное обучение исследует практическое применение теоретических принципов в обучении на основе инновационных технологий (цифровые платформы, проблемное обучение) и оценки качества образования (измеримые

показатели, многоуровневый мониторинг). Государственные образовательные стандарты, рефлексивная самооценка (профессиональные портфолио, само-анализ) и внепроизводственное обучение (наставничество, коллегиальное сотрудничество) способствуют устойчивому развитию педагогов.

Анализ международного опыта модели профессионального развития Финляндии, Канады, Новой Зеландии и Турции сравниваются с результатами PISA 2022. Финляндия, Канада и Новая Зеландия имеют школьную и университетскую модель, которая отличается от региона к региону, в то время как Турция отличается своей высокой производительностью. Показатели Азербайджана в PISA 2018 (чтение: 389, наука: 398, математика: 420) показывают потенциал адаптации этих практик в Азербайджане. «Государственная стратегия Азербайджана по развитию образования» (2013) поддерживает системные реформы, уделяя особое внимание образованию, основанному на компетенциях.

Повышение квалификации учителей является основным фактором повышения качества системы образования. Образование в Азербайджане может ускорить этот процесс, адаптируя международный опыт к местным реалиям и используя инновационные стратегии.

Ключевые слова: профессиональное развитие, педагогическая компетентность, самооценка, качество образования, инновационное обучение, международный опыт, статистическое сравнение.

THEORETICAL BASIS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND ADVANCED TRAINING OF TEACHERS: APPROACHES TO EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL EXPERIENCE

Gunel Shirinova¹, Leyla Aliyeva², Tamella Rzayeva³, Ziba Yuniszade⁴

¹²³⁴teacher, Sumgayit State Technical College

Abstract

The effectiveness of modern educational systems directly depends on the professional knowledge, pedagogical skills and value-oriented approaches of teachers, which determine the quality of the educational process and the individual and academic development of students. This study systematically analyzes the theoretical and practical aspects of the professional development of teachers. The theoretical foundations of professional development are based on competency theories (Guskey's model of change, Villegas-Reimer's personal and institutional

approaches), pedagogical principles (Darling-Hammond and McLaughlin's constructivist model, Borg's reflective improvement framework), and philosophy of Education (UNESCO's "four pillars" principle, competence-based education) (Guskey, 2002; Villegas-Reimers, 2003; Darling-Hammond & McLaughlin, 1995; Borg, 2015A; UNESCO, 2016). This theoretical framework emphasizes the strategic role of the professional level of teachers and the principle of lifelong learning in the quality of Education.

The practical application of theoretical principles in teaching based on competence-based training, innovative technologies (digital platforms, problem learning) and assessment of the quality of Education (measurable indicators, multilevel monitoring) is investigated. State educational standards, reflective self-assessment (professional portfolios, introspection) and out-of-production training (mentoring, collegiate cooperation) contribute to the sustainable development of teachers.

Analysis of international experience professional development models of Finland, Canada, New Zealand and Turkey are compared with the results of PISA 2022. Finland, Canada and New Zealand have a school and university-based model that differs from region to region, while Turkey is distinguished by its high performance. The indicators of Azerbaijan at PISA 2018 (read: 389, science: 398, mathematics: 420) show the potential of adapting these practices to Azerbaijan. Azerbaijan's "state strategy for the development of Education" (2013) supports systemic reforms with a special focus on competency-based education.

Improving the qualifications of teachers is a key factor in improving the quality of the education system. Education in Azerbaijan can accelerate this process by adapting international experience to local realities and using innovative strategies.

Keywords: *professional development, pedagogical competence, self-esteem, quality of education, innovative training, international experience, statistical comparison.*

Giriş

Müəllimlərin peşəkar inkişafı (PI) təhsil sisteminin effektivliyini və keyfiyyətini yüksəldən, müəllimlərin bilik və bacarıqlarını daimi təkmilləşdirən dinamik bir prosesdir. Bu proses təkcə ənənəvi təlimlərlə məhdudlaşmır, həm də rəqəmsal alətlər, təcrübə mübadiləsi və reflektiv metodlarla zənginləşir. Azərbaycanın "Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" (2013) səriştə əsaslı təhsili sosial-iqtisadi tərəqqinin təməli kimi müəyyənləşdirir və müəllimlərin texnoloji savadlılıq, şagirdlərin fərdi inkişafına dəstək və tənqidi təfəkkürün formalaşdırılması kimi bacarıqlarının gücləndirilməsini zəruri hesab edir.

- Davamlı Təkmilləşdirmə: PI müəllimlərin bilik və bacarıqlarını daim yeniləməyi, ömürboyu öyrənmə prinsipini mənimsəməyi təmin edir.
- Rəqəmsal Bacarıqlar: Müəllimlər müasir rəqəmsal resursları səmərəli istifadə etməli və texnoloji bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər.
- Səriştə Yönlümlü Yanaşma: Bu model bilik ötürməklə kifayətlənməyərək, şagirdlərdə tənqidi düşüncə, tədqiqat və yaradıcı həll qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.
- Təcrübə Paylaşımı: Kolleqalar arasında təcrübə mübadiləsi və reflektiv metodlar peşəkar inkişafı sürətləndirir.
- Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası (2013): Səriştə əsaslı təhsili sosial-iqtisadi inkişafın əsas elementi kimi qəbul edir və müəllim hazırlığını prioritetləşdirir.
- PISA 2022 Nəticələri: Azərbaycanın göstəriciləri (oxu: təxminən 365, elm: 380, riyaziyyat: 397) Finlandiya (oxu: 490, elm: 511, riyaziyyat: 484) və Kanada (oxu: 507, elm: 515, riyaziyyat: 497) ilə müqayisədə müəllim səriştələrinin təkmilləşdirilməsi ehtiyacını vurğulayır.

Müəllim səriştələri:

- şagirdlərin fərdi inkişafına dəstək və fərdiləşdirilmiş tədris;
- təhsildəki yeniliklərə adaptasiya;
- müasir metodlarla şagird nailiyyətlərinin artırılması;
- təlim texnologiyalarından səmərəli istifadə;
- təfəkkür və yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafı;
- etik prinsiplərə sadıqlıq və sosial məsuliyyət;
- şagirdlərdə özünəinam və müstəqil qərarvermənin formalaşdırılması;
- komanda işi və əməkdaşlıq mühitinin gücləndirilməsi;
- portfoliolar və reflektiv jurnallarla pedaqoji fəaliyyətin qiymətləndirilməsi;
- şagirdlərə psixoloji və akademik dəstək, konstruktiv rəylər.

Müəllimlərin Peşəkar İnkişaf Modelləri: yanaşmalar, strukturlar və effektivlik şərtləri

Müasir təhsil sistemində müəllimlərin peşəkar inkişafı (PI) tədris keyfiyyətini yüksəltmək və təhsil islahatlarını davamlı etmək üçün mühüm amildir. Effektiv PI proqramları kontekstə uyğun, ehtiyaca əsaslanan, öyrənmə mərkəzli və sistemli qiymətləndirmə ilə dəstəklənərsə uğurlu nəticələr verir. Müəllimlərin tənqidi-reflektiv təcrübələrə cəlb edilməsi, həmkarlarla əməkdaşlığın gücləndirilməsi və

məktəb rəhbərliyinin davamlı dəstəyi Pİ-nin səmərəliliyini artırır (Guskey, 2002; Borg, 2015a).

Yanaşmalar və paradigmlər

Elmi ədəbiyyat Pİ-nin müxtəlif nəzəri cərənlərini təklif edir:

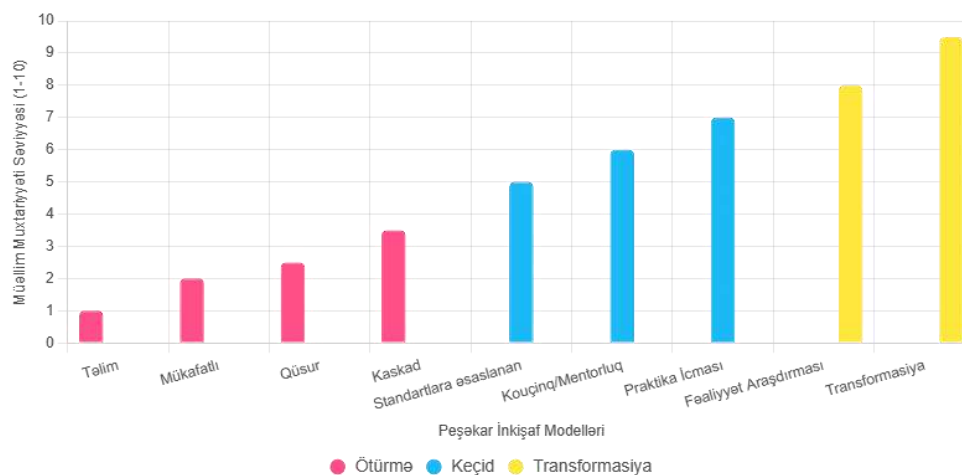
- Defisit Paradigması: Müəllimlərin bilik və bacarıqlarındakı boşluqları aradan qaldırmağa fokuslanır (Broad & Evans, 2006).
- Peşəkar İnkişaf Paradigması: Müəllimlərin şəxsi təşəbbüsünə və ömürboyu öyrənməyə əsaslanır, öz yönümlü inkişafı təşviq edir.
- Təhsil Dəyişikliyi Paradigması: Təhsil sistemində keyfiyyət transformasiyasını hədəfləyir (Warren-Little, 2001).
- Problemin Həlli Yanaşması: Praktiki çətinliklərə həll yolları təqdim edir (McLaughlin & Zarrow, 2001).

Müasir tendensiyalar bu paradigmləri birləşdirən integrativ yanaşmalara üstünlük verir, müəllimlərin fəal iştirakını və kontekstə uyğunlaşmanı təmin edir.

Pİ modelləri və strukturları

Guskey (2002) Pİ-nin üç əsas məqsədini müəyyənləşdirir: tədris praktikasında dəyişiklik, müəllimlərin inanclarında transformasiya və şagird nailiyyətlərinin inkişafı. Bu model dəyişikliklərin ardıcılığını vurğulayır: müəllimlərin inancları şagird nəticələrindəki dəyişikliklərdən sonra dəyişir. Villegas-Reimers (2003) Pİ modellərini təşkilatı (məktəblər arasındakı şəbəkələr) və fərdi/kiçik qrup (seminarlar, portfoliolar, reflektiv praktikalar) kateqoriyalarına ayırır. Kennedy (2005) isə modelləri transmissiya yönümlü (təlim, defisit, kaskad) və avtonomiya əsaslı (kouçinq, fəaliyyət tədqiqatı, transformativ) qruplara bölür. Richards və Farrell (2005) fəaliyyətləri fərdi, birə-bir, qrup əsaslı və institusional kateqoriyalara təsnif edir.

“Kennedy (2005) tərəfindən təklif edilən bu modellərin müəllim muxtariyyəti səviyyələrini vizual şəkildə qiymətləndirmək üçün aşağıda diaqram təqdim olunmuşdur. Bu diaqram ötürmə, keçid və transformasiya modellərinin müəllimlərə verdiyi muxtariyyət dərəcələrini 1-dən 10-a qədər olan şkalada göstərir və fərqli yanaşmaların təcridə dəyərlərini aydınlaşdırır. Diaqram Kennedy, A. (2005). Models of continuing professional development: A framework for analysis. Journal of In-service Education, 31(2), 235-250 əsasında hazırlanmışdır”.

Qrafik 1. Müəllim Muxtariyyəti Peşəkar İnkişaf Modelləri (Kennedy, 2005 əsasında)

Borg (2015a) Pİ fəaliyyətlərini tənqidi düşünmə və əməkdaşlıq əsasında təsnif edir:

- özünüöyrənmə;
- dərslər araşdırmaları;
- həmkar müşahidələri;
- peşəkar icmalar;
- fəaliyyət tədqiqatları.

Bu fəaliyyətlər müəllimlərin tənqidi düşüncəsini və tədris keyfiyyətini gücləndirir.

Effektivlik şərtləri

Effektiv Pİ proqramları universal deyil, lokal ehtiyaclara, müəllim və şagird xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Əsas şərtlər aşağıdakılardır:

- Kontekstə uyğunlaşma: Proqramlar yerli təhsil mühitinə və ehtiyaclara uyğun olmalıdır.
- Davamlı qiymətləndirmə: Fəaliyyətlərin təsiri sistemli şəkildə ölçülməli və təhlil edilməlidir.
- Əməkdaşlıq: Həmkarlararası fikir mübadiləsi və kollektiv iş tədris keyfiyyətini artırır.
- Rəhbərlik dəstəyi: Məktəb rəhbərliyinin mentorluq və resurs təminatı uğurun açarıdır (OECD, 2019).

Bu şərtlərə riayət edildikdə, Pİ proqramları fərdi və institusional dəyişiklikləri təşviq edir, təhsil keyfiyyətini yüksəldir.

Müasir təhsil sistemində keyfiyyət meyarları və onların konseptual şərh

Müasir dövrdə təhsilin keyfiyyəti dövlətlərin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyalarının prioritetidir. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsi

təhsil keyfiyyətinin təminatı üçün prinsip və istiqamətləri müəyyənləşdirir (Azərbaycan Respublikası, 2009). Bu çərçivədə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi dövlət təhsil və peşə standartlarına (state education and professional standards), beynəlxalq və Avropa meyarlarına uyğunlaşdırılmış kompleks göstəricilər sistemi ilə həyata keçirilir (UNESCO, 2017).

Təhsilin keyfiyyət meyarları təhsil proqramlarının məzmunu (curriculum content), abituriyentlərin bilik və bacarıq səviyyəsi (student competencies), pedaqoji heyətin peşəkarlığı (teacher professionalism), tədris infrastrukturunun təminatı (educational infrastructure), müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi (modern teaching technologies) və informasiya-kommunikasiya imkanlarının mövcudluğunu (ICT availability) əhatə edir. Bu meyarlar təhsil sisteminin əmək bazarının dinamik tələblərinə adaptasiyasını və məzunların praktiki hazırlığını (graduate employability) hədəfləyir (OECD, 2019).

Beynəlxalq təcrübə təhsil keyfiyyətinin yalnız nəticələrlə (outcomes) deyil, həm də təlim prosesinin məqsədlərlə uyğunluğu (alignment with objectives), iştirakçıların (müəllim, tələbə, valideyn) gözləntilərinin ödənilməsi (stakeholder satisfaction) və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı (holistic development) ilə ölçüldüyünü göstərir. UNESCO-nun “dörd sütun” modeli (Delors et al., 1996) – öyrənməyi öyrənmək (learning to know), etməyi öyrənmək (learning to do), birlikdə yaşamağı öyrənmək (learning to live together), var olmağı öyrənmək (learning to be) – müasir pedaqoji konsepsiyanın əsasını təşkil edir. Bu model təhsilin keyfiyyətini bilik ötürülməsindən kənara çıxararaq yaradıcı və funksional bacarıqların formalaşmasına (creative and functional skills) yönəldir.

Təhsilin keyfiyyəti məqsəd və nəticələr arasında əlaqəni müəyyənləşdirən konseptual anlayış kimi təlim-tərbiyə fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirir və sosial-iqtisadi, texnoloji dəyişikliklərin təhsilə təsirini nəzərə alır. Keyfiyyət yalnız bilik ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də özünü təşkil etmə (self-regulation), dəyişikliklərə uyğunlaşma (adaptability) və bacarıqların müxtəlif kontekstlərdə tətbiqi (transferable skills) kimi kompetensiyaları əhatə edir. Kompetensiya əsaslı təhsil modeli (competency-based education) bu bacarıqların formalaşmasını keyfiyyətin əsas göstəricisi kimi qəbul edir.

Müasir təhsil idarəetməsinin keyfiyyət komponentləri

Müasir təhsil sistemində keyfiyyətin təminatı kompleks idarəetmə yanaşmaları tələb edir. Təhsil idarəetməsi təkcə pedaqoji proseslərlə məhdudlaşmır, həm də strateji

planlaşdırma, monitoring və qərarvermə mexanizmlərinin səmərəli koordinasiyasını əhatə edir. Bu, təhsil sisteminin sosial-iqtisadi tələblərə uyğunlaşmasını və davamlı inkişafını təmin edir.

Keyfiyyət təminatına xidmət edən əsas komponentlər aşağıdakılardır:

1. Öyrənmə nəticələrinin qiymətləndirilməsi: Şagird nailiyyətlərinin obyektiv ölçülməsi üçün statistik və pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmış indikatorlar hazırlanmalı və tətbiq olunmalıdır. Bu, tədris prosesinin effektivliyini qiymətləndirməyi asanlaşdırır.
2. Çoxsəviyyəli monitoring sistemləri: Regional və milli səviyyələrdə təhsil prosesinin izlənməsi üçün strukturların yaradılması etibarlı məlumat təminatını mümkün edir və təhsil siyasətinin səmərəliliyini ölçür.
3. Məlumatların sistemləşdirilməsi və təhlili: Təhsil müəssisələrindən toplanan məlumatların analitik emalı idarəetmənin elmi əsaslara dayanmasını təmin edir, prosesin güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirir.
4. İctimaiyyətə açıq hesabatlılıq: Təhsil nəticələrinin şəffaf təqdimatı ictimai nəzarəti gücləndirir və maraqlı tərəflərin qərarvermə prosesində iştirakını artırır.
5. Məlumat əsaslı qərarvermə: Etibarlı məlumatlar rəhbərlərə tədrisin təkmilləşdirilməsi, resursların optimal bölüşdürülməsi və strateji planlaşdırma üçün əsas yaradır.

Bu komponentlərin effektiv tətbiqi üçün aşağıdakı struktur tədbirlər zəruridir:

- Dövlət Təhsil Standartlarının Formalaşdırılması: Dövlət və beynəlxalq meyarlara uyğun qiymətləndirmə standartlarının müəyyənləşdirilməsi.
- Pedaqoji ölçmə vasitələrinin təkmilləşdirilməsi: Obyektiv və etibarlı metodların inkişafı.
- Məlumat bazalarının rəqəmsallaşdırılması: İnformasiya texnologiyalarına əsaslanan platformalarla məlumatların effektiv idarə edilməsi.
- Təhsil prosesinin modelləşdirilməsi: Analitik alətlərlə gələcək ehtiyacların proqnozlaşdırılması.
- Dəlillərə əsaslanan qərarvermə: Sistemli təhlilə əsaslanan qərarların qəbulu.

Bu yanaşmalar strateji idarəetmə keyfiyyətini yüksəldir, təhsilin sosial-iqtisadi dayanıqlılığına töhfə verir və çevik idarəetmə strukturunun formalaşmasını təmin edir.

Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsinin metodoloji prinsipləri

Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sistemin effektivliyini və dayanıqlığını təmin edən mühüm mexanizmdir. Keyfiyyət göstəricilərinin müəyyənləşdirilməsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

1. İctimai tələbatların ödənilməsi: Göstəricilər dövlət, cəmiyyət və təhsil subyektlərinin (müəllimlər, tələbələr, valideynlər) informasiya ehtiyaclarına cavab verməli, sosial-iqtisadi gözləntilərə uyğunlaşmalıdır.
2. Milli kontekstə uyğunluq: Göstəricilər yerli təhsil sisteminin çağırışlarını və xüsusiyyətlərini nəzərə almalı, məsələn, "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olmalıdır.
3. İdarəetmədə səmərəlilik: Göstəricilərin sayı optimal olmalı, idarəetmə səviyyələrinin (məktəb, regional, milli) ehtiyaclarını qarşılamaq və məlumat yüklənməsindən qaçınmalıdır.
4. Əlçatanlıq və analitik potensial: Məlumatların toplanması texniki cəhətdən mümkün, göstəricilər isə ölçülə bilən və təhlilə açıq olmalıdır, bu da onların etibarlılığını artırır.

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi tələbələrin bilik və bacarıqlarının ölçülməsi ilə məhdudlaşmamalı, ailə mühiti, sosial-iqtisadi şərait, müəllim hazırlığı, metodik resurslar və pedaqoji texnologiyalar kimi amilləri əhatə etməlidir. Bu, qiymətləndirməni hərtərəfli edir. Beynəlxalq müqayisəli mexanizmlər (məsələn, PISA, TALIS) təhsil müəssisələrinin performansını obyektiv qiymətləndirir, şəffaflığı və davamlı inkişafı təşviq edir.

Müəllimlərin təkmilləşdirilməsində özünüqiymətləndirmənin rolu

Özünüqiymətləndirmə müəllimlərin peşəkar inkişafında mühüm rol oynayır, çünki bu proses refleksiyanı stimullaşdırır, pedaqoji bacarıqları təkmilləşdirir və tədris keyfiyyətini yüksəldir. Özünüqiymətləndirmə müəllimlərə öz tədris metodlarını, sinif idarəetmə təcrübələrini və şagirdlərlə qarşılıqlı əlaqələrini tənqidi təhlil etməyə imkan verir. Bu, onların peşəkar inkişaf trayektoriyalarını müəyyənləşdirməsinə və zəif tərəflərini gücləndirməsinə kömək edir. Araşdırmalar göstərir ki, özünüqiymətləndirmə müəllimlərin peşəkar özünəinamını artırır və tədris prosesində fərdi təşəbbüskarlığı təşviq edir (Darling-Hammond, 2010).

Yeni Zelandiyada Müəllimlərin peşəkar inkişafında məktəbə əsaslanan yanaşma

Yeni Zelandiyada təhsil islahatları məktəbə əsaslanan idarəetmə (SBM) modelinə üstünlük verir, bu da məktəblərə geniş muxtariyyət tanıyaraq yerli ehtiyaclarla uyğunlaşdırılmış peşəkar inkişaf proqramlarının hazırlanmasına imkan yaradır. Müəllimlər Şurası tədris standartlarını müəyyənləşdirir və müəllimlərin sertifikatı ilə bağlı etik qaydaları tənzimləyir (Locke et al., 2005). Bu model müəllimlərin pedaqoji səriştələrini və şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırır (Poskitt, 2005). Üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Ehtiyaclara uyğunlaşma: Təlim proqramları məktəb və müəllimlərin spesifik ehtiyaclarına uyğunlaşdırılır.
- Çəvik problem həlli: Tədris prosesindəki problemlər yerində həll olunur.
- Şəffaflıq və əməkdaşlıq: Müəllimlər və rəhbərlik arasında kollektiv qərarvermə komanda ruhunu gücləndirir.

Məktəb rəhbərləri mentorluq və kliniki müşahidə kimi təcrübələrlə müəllimlərin inkişafını dəstəkləyir. Modelin beynəlxalq tətbiq potensialı Avstraliya və Kanada kimi ölkələrdə oxşar yanaşmaların uğuru ilə təsdiqlənir (Darling-Hammond, 2010).

Kanadada Müəllimlərin peşəkar inkişafına əyalətə əsaslanan yanaşmalar

Kanadada təhsil sisteminin əyalətə əsaslanan strukturu müəllimlərin peşəkar inkişafını yerli ehtiyaclara uyğunlaşdırır. Hər əyalət öz standartlarını müəyyən-ləşdirir və akkreditasiya mexanizmləri tətbiq edir (Jaafar & Anderson, 2007). Əsas modellər:

- British Columbia (BC): Müəllimlər Şurası kollegial dəstək və mentorluq proqramları ilə pedaqoji səriştələri inkişaf etdirir, regionlar arası təcrübə mübadiləsini təşviq edir (Bakioğlu & Pekince, 2013).
- Ontario: Yeni müəllimlər üçün peşəkar inkişaf proqramı (NTIP) yeni müəllimlərə sinif idarəetməsi və valideynlərlə kommunikasiya bacarıqlarını öyrədir, səriştə və özünəinamı artırır (CMEC, 2008).
- Quebec: Kollektiv əməkdaşlığa əsaslanan model məktəbdaxili peşəkar inkişaf mühitini gücləndirir və müəllim peşəsinin nüfuzunu yüksəldir.

Bu modellər çeviklik və kontekstə uyğunlaşma ilə seçilir, təhsil keyfiyyətini artırmağa xidmət edir.

Finlandiyada müəllimlərin peşəkar inkişafı və təhsil sistemi

Finlandiyada müəllimlik yüksək nüfuzlu peşədir və təhsil idarəetməsi yerli muxtariyyətə əsaslanır (Sahlberg, 2011). Müəllim namizədləri ciddi seleksiya və intensiv təlimlərdən keçir, bu da onların yüksək hazırlıqla peşəyə başlamasını təmin edir (Malaty, 2006). Tədris proqramları məktəblər tərəfindən şagird ehtiyaclarına uyğunlaşdırılır, müəllimlər isə yaradıcı mütəxəssislər kimi fəaliyyət göstərir. Xidmət içi təlimlər sistemli və çoxsaxəlidir, dövlət və məktəb tərəfindən maliyyələşdirilir. Kanada strukturlaşdırılmış, Finlandiya isə muxtar yanaşma ilə fərqlənir. PISA 2022 nəticələri hər iki sistemin effektivliyini təsdiqləyir: Kanada (elm: 515, oxu: 507, riyaziyyat: 497), Finlandiya (elm: 511, oxu: 490, riyaziyyat: 484).

Nəticə

Müəllimlərin peşəkar inkişafı təhsil sisteminin keyfiyyətini yüksəldən və pedaqoji fəaliyyətin effektivliyini təmin edən əsas amildir. Bu proses yalnız nəzəri biliklərin

yenilənməsi ilə məhdudlaşmamalı, praktik təcrübə ilə integrasiya, reflektiv təhlil, müasir texnologiyaların tətbiqi və sistemli qiymətləndirmə ilə dəstəklənməlidir. Müəllimlərin səriştələrinin artırılması tədris prosesində innovativ metodların tətbiqini, şagirdlərin fərdi potensialının inkişafını və cəmiyyətin dinamik tələblərinə uyğunlaşmanı sürətləndirir.

Müasir təhsil idarəetməsi keyfiyyətin planlı ölçülməsinə və dövlət standartlarının tətbiqinə əsaslanır ki, bu da müəllimlərin fəaliyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsini mümkün edir. Özünüqiymətləndirmə və introspeksiya müəllimlərin peşəkar inkişaf trayektoriyalarını müəyyənləşdirən mühüm mexanizmlərdir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, Yeni Zelandiyada məktəbə əsaslanan, Kanadada əyalətə uyğunlaşdırılmış və Finlandiyada muxtariyyətə əsaslanan peşəkar inkişaf modelləri, eləcə də kollegial dəstək və mentorluq təşəbbüsləri tədris keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi müəllimlərin sistemli təkmilləşməsinə, fərdi təşəbbüskarlığına və təcrübəyə əsaslanan inkişafa bağlıdır. Yerli təhsil sisteminin qlobal təcrübələrlə zənginləşdirilməsi və uzunmüddətli strategiyalarla dəstəklənməsi təhsilin davamlı inkişafını təmin edir. Beynəlxalq qiymətləndirmələr (məsələn PISA 2022) bu yanaşmaların effektivliyini təsdiqləyir, müəllim hazırlığının keyfiyyətə birbaşa təsirini vurğulayır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2013). Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı: Təhsil Nazirliyi.
2. Borg, S. (2015). *Teacher Cognition and Language Education: Research and Practice*. London: Bloomsbury Publishing.
3. Caldwell, B. J. (2005). *School-Based Management*. Paris: UNESCO International Bureau of Education.
4. Darling-Hammond, L., & McLaughlin, M. W. (1995). Policies that support professional development in an era of reform. *Phi Delta Kappan*, 76(8), 597–604.
5. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change* (4th ed.). New York: Teachers College Press.
6. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8(3), 381–391. <https://doi.org/10.1080/135406002100000512>
7. Locke, T., Alcorn, N., & O'Neill, J. (2005). Teachers' professional development in New Zealand. *Waikato Journal of Education*, 11(2), 99–114.
8. OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>
9. Sahlberg, P. (2011). *Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* New York: Teachers College Press.
10. UNESCO. (2016). *Teachers' Professional Development: Frameworks and Best Practices*. Paris: UNESCO Publishing.